

Spovid općena i Kožićevo Zrcalo svestnoe

Zubčić, Sanja

Source / Izvornik: **Filologija, 2021, 225 - 242**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21857/mwo1vcj4xy>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:549655>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sanja Zubčić
Filozofski fakultet
Sveučilište u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka
sanja.zubcic@uniri.hr

SPOVID OPĆENA I KOŽIČIĆEVO ZRCALO SVESTNOE

Spovid općena i *Kožičićevo Zrcalo svestnoe* u širem i užem smislu ulaze u skupinu ispovjedničkih tekstova, a zajedničko im je i to da su oba prijevodi, jedan s talijanskoga, a drugi s latinskoga jezika. S obzirom na tematsku vezu, ali i na činjenicu da su tekstovi nastali u razmaku od 34 godine u gradovima koji su geografski bliski te da je Š. Kožičić bio upraviteljem senjske biskupije, *Spovid općena* mogla je poslužiti Kožičiću kao predložak ili makar pomoć pri prevođenju toga dijela *Oficija rimskoga*. Ta će se mogućnost ispitati usporednom tekstološkom i jezičnom analizom istovrsnih temeljnih obrazaca vjere u dvama tekstovima čime će se rasvijetliti eventualne razlike u strukturi i obliku unutartekstivnih sastavnica (darova, grijehova, zapovijedi i dr.), ali i jezične razlike među njima. Usporedbom dvaju tekstova sa svojim predlošcima utvrdit će se prijevodne strategije i književnojezične koncepcije dvaju prevoditelja.

Među značajnijim odredbama Četvrtoga lateranskoga općega sabora iz 1215. godine bile su ona br. 21, *Omnis utriusque sexus*, kojom se sve kršćane obavezuje na ispovijed barem jednom godišnje, o Uskrsu, te br. 10 *De praedicatoribus instituendis* (O ustanovi propovjednika) kojom »Koncil inzistira na tome da biskupi trebaju u katedralnim i samostanskim crkvama pronaći pomoćnike i suradnike koji će im pomagati ne samo u propovijedanju Božje riječi nego i u obavljanju ispovijedi« (Biškup 195:135). Tim se činom praksa zajedničkoga, javnoga pokajanja zamjenjuje privatnim i intimnim činom ispovijedi u kojem je ispovjednik posrednik između Boga i grješnika. Kako bi se olakšala provedba tih odredaba, bila je potreba izrade priručnika koji bi sadržavao glavne smjernice potrebne ispovjednicima. Među najstarijim je takvim priručnicima *Summa de paeniten-*

tia, sastavljen unutar dominikanskoga reda između 1219. i 1221. godine, a autor mu je »Pavao Dalmatinac, profesor crkvenog prava u Bologni, autor pravnih i teoloških spisa, bliski suradnik sv. Dominika i osnivač dominikanske provincije na području Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva u čijem su sastavu bili svi hrvatski dominikanski samostani do 1380. godine« (Biškup 1995:135). Broj će takvih priručnika u Europi rasti, s time da će se mijenjati sukladno prilikama u Crkvi i potrebama klera i pastve. U takvu se ozračju javlja novi tip tekstova nazvan *zrcala*¹ (lat. *speculum*, njem. *Spiegel*, tal. *Specchio* i dr.) koja se dijele na poučna ili instruktivna i primjerna ili egzemplarna. *Kožičičeво Zrcalo svestnoe* ulazi u potonju skupinu tekstova, pa ćemo se ovdje više pozabaviti njima. *Zrcala* egzemplarnoga tipa poznata su kao *zrcala savjesti* ili *Speculum conscientiae*, a među najstarijim je takvim djelima ono Pseudo-Bonaventure s početka 13. stoljeća, dakle iz vremena u kojem je istaknuta potreba za takvim priručnicima. Iz iste duhovne struje potječe i priručnik *Confessionale generale* znamenitoga franjevačkoga propovjednika Michelea Carcana, napisan u 15. stoljeću tijekom kojega je doživio čak pet izdanja i više prijevoda. Jedno od izdanja Carcanova *Confessionala*, ono Bernardina de Corija iz 1490. bilo je predloškom za Blažiolovićev prijevod senjske *Spovidi općene* iz 1496. godine (Nazor 1979:IX). Kao poseban se odvjetak u istom 15. stoljeću razvijaju i *Speculum artis bene moriendi* i *Speculus peccatorum / Speculus peccatoris*, a prvi je od njih u hrvatskoglagoljskoj tradiciji preveden i objavljen u senjskoj tiskari kao *Meštirja od dobra umrtija*.

Složeniji su se bogoslovni zbornici krajem srednjega vijeka počeli sažimati u kompendije namijenjene puku (Benvin 1991:38) koji će postupno prijeći u katekizamska izdanja. Kompendiji su dolazili na kraju rukopisnih i tiskanih molitvenika na talijanskom i francuskom području. Bili su dvojake prirode, ovisno o tome kome su namijenjeni. Dijelovi namijenjeni duhovnicima bili su katehetsko-pastoralne prirode, a oni namijenjeni vjernicima koji pristupaju činu ispovijedi devocionalno-pokorničke (Benvin 1991:41). Među djelima devocionalno-pokorničke prirode posebno se ističe djelo sv. Antonina Firentinskoga *Omnis mortalium cura* koje je više puta objavljeno pod različitim imenima, a jedno je od njih i *Specchio di coscienza*, odnosno *Zrcalo savjesti*. U podnaslovu Antoninova djela stoji i *Confessionale vulgare* i *Specchio di conscientia* pa A. Benvin (1991:43) zaključuje da naziv *Speculum conscientiae* znači otprilike što i *Confessionale* i da su oba ispovjedni priručnici. Takva teza dovodi u bližu vezu senjsku *Spovid općenu*, kao prijevod *Confessionale generale*, i *Kožičičeво Zrcalo sves-*

¹ O *zrcalima* kao vrsti teksta, njihovu postanku, strukturi i podjelama vidjeti više u Benvin 1991.

tnoe. A. Benvin (1991:42) utvrdio je da se *Kožičićevo Zrcalo svestnoe* i Antoninova *Omnis mortalium cura*, kao i brojni talijanski oficiji, u velikoj mjeri podudaraju u svom sadržaju te je zaključio da je predložak za *Oficij*, a osobito za *Zrcalo svestnoe* *Kožičić* »više-manje doslovce preuzeo iz nekoga cisalpinskog *Officium romanum* (*Officium beatae Mariae virginis*), izdanog prije 1530.«. Filološkoj i teološkoj struci tek ostaje otkriti o kojem se konkretnom oficiju radi, svjesni mogućnosti da je *Kožičić* kompilirao iz više različitih, dostupnih mu predložaka.

A. Benvin (1991:36) spominje još dvije potvrde *zrcala* u hrvatskoglagoljskoj književnosti, u Vranićevu i Fatevićevu zborniku, obama iz 17. stoljeća, no oni se s *Kožičićevim* podudaraju samo imenom, a ne i sadržajem. *Zrcalo* u Fatevićevu zborniku nosi pun naslov *Zrcalo duhovno* i prijevod je latinskoga *Speculum spirituale/spiritale* (Dürriegl 2017:24), a onaj iz Vranićeva je *Zrcalo redovnikom* koji odgovara latinskom *Speculum sacerdotale/sacerdotum*.

Najstariji su ispovjedni priručnici nastali u začetcima hrvatskoga tiskarstva. Uz dvije inkunabule: *Spovid općenu* i izgubljeni *Traktat o ispovijedi* fra Mateja Mastilića Bošnjaka ili Zadrana iz 1492. godine (Runje 1985), koji su pravi, primarni ispovjedni priručnici, tu je i *Kožičićevo Zrcalo svestnoe* u *Oficiju* koje to nije u primarnom smislu, ali sadrži temeljne vjerske obrasce uz pomoć kojih se vjernik propitkuje prije ispovijedi. Sve navedeno svjedoči o tome da su hrvatski glagoljaši pratili duhovnu publicistiku pisanu latinskim i talijanskim jezikom i spoznajući njezinu važnost prevodili je na hrvatski jezik potvrđujući pripadnost istom civilizacijskom krugu.

Budući da *Zrcalo svestnoe* iz *Oficija* i *Spovid općena* ulaze u nastarije priručnike ispovjedničkoga tipa i da su nastali na geografski bliskom terenu (Rijeka i Senj) u relativno kratkom vremenskom razdoblju od 34 godine, bilo bi moguće pretpostaviti da je *Kožičić* zagledao u Blažiolovićev² prijevod. Ta se mogućnost višestruko povećava činjenicom da je *Kožičić* od 1513. do 1521. godine bio upraviteljem senjske biskupije (Antoljak 1991:15, 16) pa je nedvojbeno bio upoznat s otisnutim glagoljskim knjigama, a vjerojatno se i koristio njima. Budući da o tome dosad nije pisano, primarni je cilj ovoga rada utvrditi moguće utjecaje senjske *Spovidi općene* na *Kožičićevo Zrcalo svestnoe*, a to će biti utvrđeno usporednom tekstološkom i jezičnom analizom istovrsnih temeljnih obrazaca vjere čime će se rasvijetliti eventualne razlike u strukturi i obliku unutartekstnih sastavnica (darova, grijehova, zapovijedi i dr.), probir jezika na koji se prevodi te jezične razlike među dvama prijevodima.³ Kako su oba teksta prijevodne naravi,

² Jakov Blažiolović bio je prevoditelj *Spovidi općene* s talijanskoga (Nazor 1979:VIII).

³ Jezik i prijevodne strategije u *Kožičićevu Zrcalu svestnome* detaljnije su anali-

drugi je cilj ovoga rada utvrditi načine oblikovanja teološke terminologije, na istim podudarnim tekstološkim predlošcima temeljnih obrazaca vjere. Pritom se *Kožičićevo Zrcalo svestnoe* i *Spovid općena* uspoređuju s njihovim predlošcima. *Zrcalu svestnome* latinski je izvornik neki od cisalpinskih oficija (Benvin 1991) dok je *Spovidi općenoj* to Coriovo izdanje talijanske Carcanove *Confessionale generale*. Iako je tekst pisan talijanskim jezikom, neki su obrasci vjere doneseni univerzalnim latinskim jezikom (*Pet čuvstava, Sedam tjelesnih i duhovnih djela milosrđa, Sedam dara duha svetoga*). Time će se utvrditi vrste prijevodnih modela. Kako se analiziraju temeljni obrasci vjere, formalna se udaljavanja od izvornika ni ne očekuju jer bi se njime moglo narušiti prenošenje vjerskih istina.⁴ U tom se smislu pri prijevodima u obama analiziranim tekstovima očekuje prevaga formalnih korespondenata (česta i zbog tipoloških sličnosti jezika) nad prijevodnim ekvivalentima.⁵ Na koncu, analiza će pokazati je li Kožičić pri prevođenju eventualno zagledao u četrdesetak godina stariji tekst, te pomoći u rasvjetljavanju autorskih koncepcija, prijevodnih strategija i književnojezičnih koncepcija ranoga hrvatskoga novovjekovlja.

Kao korpus za ovo istraživanje poslužila je latinička transkripcija *Spovidi općene* iz 1979. koju je priredila A. Nator te se primjeri preuzimaju u ondje donesenu obliku i numeriraju prema stranicama u tom izdanju. U nedostatku Coriova izdanja *Confessionale generale* poslužili smo se Carcanovim izvornikom.⁶ *Zrcalo svestnoe* dio je Kožičićeva *Oficija rimskoga* ili *Oficija blaženje devi Marije*, otisnuta u Rijeci 15. prosinca 1530., a primjeri i numeracija preuzeti su iz vlastite transliteracije. Transliteracija *Zrcala svestnoga* objavljena je i kao dodatak radu A. Benvina (1991:57–63). Latinski predložak toga teksta preuzet je iz Benvin (1991:47–52). Analizirani obrasci vjere kratki su i zatvorene strukture, pa se uz svaki primjer neće navoditi broj folije na kojoj se nalazi, jer bi to nepotrebno opterećivalo tekst višekratnim ponavljanjima, već će se broj navesti u poglavlju o podudarnosti sadržaja, osim kod *Sedam smrtnih grijeha* u *Spovidi općenoj*.

---

zirane u radu koji je prihvaćen za tisak u zborniku u čast Diani Stolac (Zubčić, u tisku).

⁴ O tome vidjeti više u Mihaljević (2020:22–30).

⁵ »Formalni su korespondenti dvije jezične jedinice koje su u dvama jezicima podudarne i nalaze se na istome mjestu unutar sustava. Prijevodna je istovrijednica izraz u jeziku prijevoda koji zamjenjuje izvorni izraz.« (Mihaljević 2020:14).

⁶ Tekst je preuzet s mrežne stranice: <https://books.google.hr/books?id=dWo7jmYjsfYC&printsec=frontcover&dq=michele+carcano+Confessionale&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwi9otexpbLuAhXZTtXUIHZWdCXgQ6wEwAHoECAUQAQ#v=onepage&q=michele%20carcano%20Confessionale&f=false>.

Struktura tekstova

Zrcalo svestnoe (dalje ZS) je, za razliku od *Spovidi općene* (dalje SO), dio većega teksta – *Oficija rimskoga*, i nalazi se na samom kraju knjige,⁷ što ga povezuje s jednakim tendencijama u zapadnoeuropskim religijskim priručnicima. Analizirani obrasci vjere⁸ u dvama analiziranim tekstovima dolaze u različitom redosljedju i nisu posve podudarni. ZS najvećma slijedi latinski *Speculum conscientiae de decem praeceptis* od deset obrazaca vjere, s kojim nije podudaran samo po odsustvu *Dvanaest članaka vjere*, zabilježenu u *Kožičićevu Psaltiru*, dok je u SO svih deset obrazaca. U ZS slijedi: *Deset Božjih zapovijedi* 112r–113 v, *Sedam glavnih grijeha* 113v–115r, *Pet tjelesnih osjetila* 115r–115v, *Sedam tjelesnih djela milosrđa* 115v, *Sedam duhovnih djela milosrđa* 115v–116r, *Tri bogoslovne kreposti* 116r, *Četiri stožerne kreposti* 116r, *Sedam darova Duha Svetoga* 116r–116v i *Sedam sakramenata Crkve* 116v–117r. Istih je devet, uz dodatak *Sedam blaženstava* 59 potvrđeno i u SO, ali prema djelomično drugačijem redosljedju: *Deset Božjih zapovijedi* 12–17, *Sedam glavnih grijeha*,⁹ *Pet tjelesnih osjetila* 55–57, *Sedam kreposti* (*Tri bogoslovne kreposti* i *Četiri stožerne kreposti*) 57, *Sedam darova Duha Svetoga* 62, *Sedam sakramenata Crkve* 64, *Sedam tjelesnih djela milosrđa* 66, *Sedam duhovnih djela milosrđa* 68. SO za razliku od ZS sadrži i *Sedam blaženstava* 59 te početak *Dvanaest članova vjere* 12. ZS i SO razlikuju se i po redosljedju sastavnica unutar svakoga od navedenih tekstova, osim *Tri bogoslovne kreposti* kod kojih je podudaran. U obama analiziranim tekstovima temeljni obrasci vjere dolaze s manje ili više opsežnim komentarima koji se ovdje zbog ograničenja opsega rada, ali i nemogućnosti usporedbe (jer je riječ o posve različitim tekstovima) neće analizirati. U radu se polazi od ZS dok će se primjeri iz SO navoditi paralelno s usporednima u ZS, ali će se uz potvrde navoditi redni broj pod kojim dolaze u izvorniku.

Nepodudarnost u sadržaju ZS i SO, nejednak redosljed tekstovnih obrazaca vjere te nejednak redosljed tekstovnih sastavnica unutar svakoga od njih upućuje na potpunu neovisnost tekstova.

⁷ *Spovid općena* ima 73 stranice, a dio s obrascima vjere počinje od 55., dok primjerak *Oficija rimskoga* iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (sign. RIIA-16°-5) ima 119 folija, a *Zrcalo svestnoe* započinje na 112r.

⁸ U ovom će se poglavlju temeljni obrasci vjere navoditi prema suvremenoj terminologiji.

⁹ *Sedam smrtnih grijeha* nije skupno navedeno na jednom mjestu već se navode uz opsežne komentare na stranicama od 17. do 55. pa će se broj folija na kojima se nalaze opisi grijeha navesti u poglavlju posvećenu tom tekstu.

Usporedna analiza

1. (*Desetb*) zapovedi ZS / *Deset zapovidi* SO

ZS		SO	
1.	<i>čtui ednoga boga</i>	1.	<i>(ako se je nigdar klanjal veće stvari nego Stvoritelju)</i> ¹⁰
2.	<i>ne kuni se nimb lažno</i>	2.	<i>Ne primi imena Gospodina Boga tvojega v taščad</i>
3.	<i>sveti častnie dni</i>	3.	<i>(počtovati blage dni)</i>
4.	<i>počtui roditele</i>	4.	<i>Počtuj otca i mater svoju.</i>
5.	<i>ne ubieši</i>	6.	<i>Ne ubij.</i>
6.	<i>ne prelûbodeeši</i>	5.	<i>Ne ukradi</i> ¹¹
7.	<i>ne ukradeši</i>	7.	<i>Ne ljubodej</i>
8.	<i>ne r(e)č(e)ši lažna s(vê)d(ête)lstva</i>	8.	<i>Ne prisezi krivo</i>
9.	<i>ne poželiši tuje žene</i>	9.	<i>Nima se poželiti žena iskrnoga tvoga</i>
10.	<i>ne poželiši tuega blaga</i>	10.	<i>Nima se poželiti blaga iskrnoga tvoga</i>

U strukturi *Deset Božjih zapovijedi* temeljna je razlika u obliku u kojem dolazi glagol. U ZS češći je oblik 2. l. jd. prezenta uz česticu *ne* dok u SO prevladavaju imperativni oblici i konstrukcije *nima* + infinitiv. Prezentski oblici 2. l. jd. prevladavaju i u latinskom prijevodu (*non occides, non moechaberis, non furtum facies* i dr.). U 2. i 3. zapovijedi Kožičić latinski prezent (*iures* i *santifices*) zamjenjuje imperativima *kuni* i *sveti*, a u 4. zapovijedi istim oblikom (*počtui*) prevodi latinski infinitiv prezenta aktivnoga (*venerare*). Pri izricanju zabrane, Š. Kožičić slijedi latinski predložak dok u ostalim slučajevima donekle odstupa od njega i rabi imperativne oblike, vjerojatno i po imperativnom obliku u latinskoj inačici 1. zapovijedi (*Unum cole deum*). Pri prevođenju s latinskoga Š. Kožičić slijedi latinsku praksu preuzimajući njegove konstrukcije ondje gdje je to u skladu s hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom. Kada u tom jeziku nalazi primjerenija rješenja, odstupa od latinskoga obrasca i primjenjuje ih, poput imperativnih oblika u nezanimljivim zapovijedima. Usporedbom zapovijedi iz SO i Carcanova predložka, evidentna su znatnija odstupanja. M. Carcano zapovijedi od 7.

¹⁰ 1. i 3. zapovijed ne navode se u kanonskom obliku već su uklopljene u rečenici pa se ovdje bilježe u zagradama.

¹¹ U SO različit je redosljed 5., 6. i 7. zapovijedi i on odstupa od latinskih predložaka (usp. Benvin 1991:47).

do 10. izriče strukturom *che (tu) non debi / sa debia / si debi* + dodatak (npr. *che tu non debi mechare*),¹² rabeći oblike konjuktiva prezenta glagola *dovere*, a Blažiolović ih prevodi posve drugačije, u duhu svoga jezika, zanijekanim imperativima i konstrukcijom *nima + infinitiv*, potvrđenom i u brojnim hrvatskim pravnim tekstovima (Kuzmić 2009:431), dok u hrvatskom crkvenoslavenskom nije zabilježena (HCSJ 2014:224–226), što potvrđuje brojnost elemenata čakavskoga vernakulara u SO. Konstrukciju *nima + infinitiv* Kožičić rabi u *Od bitija redovničkoga knjižicama* (Holjevac 2012:194), vjerojatno zbog njihove svjetovnije naravi.

U ZS tipičan je crkvenoslavenizam *iskrni* zamijenjen hrvatskom riječju *tužb* i njezinim oblicima, dok je u SO potvrđen oblik *iskrni*. Dva se teksta razlikuju i po refleksu jata u osnovi imenice *zapovjēd-* koji je u SO ikavski, a u ZS ekavski.

2. (*Sedamъ*) *semrtnihъ grēhovъ* ZS / *Sedam smrtnih grihov* SO

ZS		SO	
1.	<i>grđostъ</i>	1.	<i>oholost</i> 17
2.	<i>lakomija</i>	5.	<i>skupost</i> 41
3.	<i>lûbodeňne</i>	7.	<i>grih plteni</i> 50
4.	<i>gnevъ</i>	2.	<i>srditost</i> 24
5.	<i>gutunič</i>	6.	<i>grih od grla / grlo</i> 46
6.	<i>zavidostъ</i>	3.	<i>invidija</i> 30
7.	<i>zla vola</i>	4.	<i>acidija</i> 36

Redoslijed grijeha posve je drugačiji u uspoređivanim tekstovima. U navođenju *Sedam smrtnih grijeha*, evidentne su dvije Kožičićeve tendencije: 1. da riječi latinskoga podrijetla zamijeni onima domaćega pa tako *acidiju* (lat. *accidia*) prevodi kao *zla vola*, a *invidiju* (lat. *invidia*) kao *zavidostъ* (u SO zastupljene su obje primljenice, prema talijanskom izvorniku: *invidia* i *accidia*); 2. da se jednorječni termini iz latinskoga izvora (*superbia*, *avaritia*, *luxuria*, *ira*, *gula*, *invidia*, *accidia*) zamijene jednorječnom istoznačnicom. U SO su dvije konstrukcije: kalk *grih od grla*, prema sintagmi *peccato dela gola* (javlja se i oblik *grlo*), i *grih plteni*, kojom Blažiolović prevodi Carcanov jednorječni termin *luxuria*. Kožičić u ZS za taj grijeh rabi ter-

¹² Oblici glagola *dovere* češće su pisani s udvojenim grafemom *b*, a Carcanova varijanta s jednim *b* bila je zastupljenija u sjevernotalijanskim tekstovima (Rohlf 1968:297–300). Odsrca zahvaljujem kolegi doc. dr. Vinku Kovačiću na pomoći oko Carcanova talijanskoga jezika.

min *lûbodeŋbe*, čiji je korijen rabio i u 6. Božjoj zapovijedi *Ne prelûbodeeši*, a oblik je istoga glagola u SO potvrđen u 7. zapovijedi, što znači da je i Blažiolović imao mogućnost prevođenja formalnim leksičkim korespondentom. Leksem *lûbodeŋbe* činjenicom je visokostilizirana hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika i za nj u čakavskom možda nije bilo jednorječnoga ekvivalenta. Kožičić samo *accidiju* prevodi sintagmom *zla vola* pokazujući time da radije odstupa od svojega prijevodnoga modela nego da upotrijebi primljenicu dok je u SO, s druge strane, veći broj romanizama, svojstvenih i onodobnim čakavskim govorima.

Refleks je jata u ZS u jedinom potvrđenom primjeru ekavski (*gnevb*), a u SO isti leksem dolazi s ikavskim refleksom (*grih*). Različiti su i refleksi slogotvornoga *l* koji je u ZS reflektiran u *u* (*gutunië*) dok je u SO neizmijenjen (*plteni*).

3. (*Petv*) čustvi ZS / *Pet ćučen'ji telesnih* SO

Nastojanje da se u prijevodu ZS što vjernije drži latinskoga predloška, osobito je očito u navođenju pet čuvstava: ZS *vidb*: SO 1. *od vidin'ja*; ZS *sluhb* : SO 2. *od slišan'ja*; ZS *ovonanbe* : SO 3. *od obonan'ja*; ZS *okušenbe* : SO 4. *od okušan'ja*; ZS *taknutbe* ili *oseženbe* : SO 5. *od taknut'ja* koji u obama tekstovima dolaze po istom redosljedju. U SO osjetilo je imenovano konstrukcijom *od* + *glagolska imenica* prema latinskoj konstrukciji *de* + *Abl.* (*de odoratu*, *de gustu* i dr.). Ove su konstrukcije potvrđene i u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, ali znatno rjeđe no u čakavskom (Mihaljević 2011:67). U ZS koriste se jednorječni nazivi, formom jednaki latinskima (*visus*, *auditus*, *odoratus*, *gustus*, *tactus*). Posebno je zanimljiva jedini put potvrđena kontakt-sinonimija (nije ni očekivana s obzirom na prirodu tekstova koji čine temelj učenja vjere) u ZS gdje uz leksem *taknutbe* dolazi crkvenoslavenski *oseženbe* koji dolazi od glagola *osežati* u značenju 'doticati, dodirivati'. Ta je imenica potvrđena još samo u *Knjižicama krsta* (Nazor 1984:95), a češće Kožičić rabi glagol istoga korijena: u *Misalu hrvackom* je *osežati*: *osežetv* 38a, *osežav* 38b, *osežite* 106a, a u *Knjižicama od žitija rimskih arhijerejev* i *cesarov* glagol *osežati*: *osežajet* 19r. Imenica nije zabilježena u kartoteci *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*.¹³ Zabilježeni su samo leksemi *osežanie* u Brevijaru Vida Omišljanina 301a te *osežanie* u Drugom novljanjskom brevijaru 392a. Akademijin ga *Rječnik* (1924 – 1927:191) također ne bilježi već bilježi samo rijetke potvrde glagola *osežati* i *osežavati*, uz napomenu: »Može se sumnjati, dali tko upotrebljava taj glag.«. Imenica *oseženbe* stoga je vjerojatno rezultat autorove, Kožičićeve tvorbe od drugačije glagolske osnove, a kao leksem nije zaživjela. Svjestan te mogućnosti, izazva-

¹³ Zahvaljujem dr. sc. Jozi Veli na podatcima.

ne primarno netransparentnošću toga leksema, on ga ne navodi kao jedini već ga donosi kao dio sinonimnoga parnjaka.

Sedam djela milosrđa

Sedam djela milosrđa strukturirano je kroz dvije cjeline: *tjelesna* i *duhovna milosrđa*, a u obama su tekstovima izražena sintagmama *glagol + imenska riječ ili particip u akuzativu* zbog čega se može promatrati i sintaktička razlika među njima.

4. (*Sedam*) *m(i)l(o)stin* *telesnih* ZS / *Sedam del milosrdija telesnoga* SO

ZS		SO	
1.	<i>napitati lačuća</i>	2.	<i>napitati lačna</i>
2.	<i>napoiti žedaûća</i>	3.	<i>napojiti žajna</i>
3.	<i>oditi naga</i>	6.	<i>oditi naga</i>
4.	<i>gostiti stranago</i>	5.	<i>prijeti strana</i>
5.	<i>pohoditi nemoćnie</i>	1.	<i>pohoditi nemoćnoga</i>
6.	<i>iskupiti sužne</i>	4.	<i>odkupiti uznika</i>
7.	<i>pogresti umrošie</i>	7.	<i>pokopati mrtva</i>

Redoslijed je milosrđa u dvama tekstovima različit, uz izuzeće zadnjega, koji i logički dolazi na koncu.

Š. Kožičić je zadržao dvočlanu sintagmu u prijevodu s latinskoga (usp. *pascere esurientem, potare sitientem* i dr.), a ista se potvrđuje i u SO čime ona znatno odstupa od Carcanova predloška u kojem je svako od tjelesnih milosrđa izrečeno samo glagolom, ali na latinskom, a ne na talijanskom jeziku (*visito, poto, cibo, redimo, colligo, tego, condo*). Iako su i u ZS i u SO predlošci iz latinskoga jezika, oni su potpuno drugačiji i Carcano se priklanja uporabi puku lakše pamtljivih mnemotehničkih nizova koji su se u Italiji koristili od srednjega vijeka,¹⁴ a primjenom prijevodnoga ekvivalenta i odstupanjem od talijanskoga predloška J. Blažiolović pokazao je prevoditeljsku kreativnost. Probir drugačijega jezičnoga sredstva ovdje i u Deset Božjih zapovijedi pokazuje da je morao imati i koji stariji hrvatskoglagoljski tekst iz kojega je preuzeo bliža mu prijevodna rješenja.

U ZS i SO dolaze glagoli u infinitivu. U latinskom predlošku ZS sustavno je infinitiv prezenta (*pascere, potare* i dr.) dok su u *Confessionale generale* glagoli u 1. licu jednine indikativa prezenta aktivnoga, što Blažioloviću

¹⁴ Zahvaljujem kolegi doc. dr. Vinku Kovačiću na ovom podatku.

nije primjereno pa ih zamjenjuje infinitivom. Kožičić rabi hrvatskokrkvemoslavenski glagol *pogresti*, dok je u SO čakavski glagol *pokopati*.

Znatnije su razlike u oblicima koji obavljaju funkciju izravnoga objekta. Podudarni su samo u pridjevu *naga* koji u obama tekstovima dolazi u neodređenom, kratkom obliku. Pridjev *stran* u SO također dolazi u neodređenom obliku (*strana*) dok je u ZS u određenom, dugom (*stranago*). Gramatički morfem *-ago* preuzet je iz crkvenoslavenskoga jezika i predstavlja snažan stilistički marker. Pridjev *nemoćnie* dolazi u dugom obliku A mn., kakav je bio i latinski *infirmos*. Oblici iz ZS *lačuča* i *žedauča* aktivni su kratki prezentovi participi u A jd. m. r. koji oblikom odgovaraju latinskim aktivnim prezentovim participima u A jd. *esurientem* i *sitientem*.¹⁵ U tim se sintagmama u SO potvrđuju kratki oblici glagolskoga pridjeva trpnoga (*lačna*, *žajna*), formom podudarni pridjevima *strana*, *naga* i *mrtva*. Dugi je oblik samo u *nemoćnoga* s čakavskim morfemom *-oga*. U primjeru *žajna* potvrđena je čakavska zamjena prednjega nazala vokalom *a* iza palatala *ž* koja nije provedena u glagola *prijeti*. Oblik *umrošie* iz ZS dugi je oblik prvoga aktivnoga preteritova participi u A množine, a prijevod je istoga oblika latinskoga pasivnoga perfektova participi.¹⁶ U SO na tom je mjestu stilski neutralniji oblik *mrtva*. Na mjestu pridjeva *captivos* u sintagmi *redimere captivos*, u obama tekstovima dolaze imenice: u SO *uznik*, a u ZS *sužan*. Obje su ove imenice potvrđene u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. U kartoteci *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*¹⁷ imenica *sužnii* dolazi s dvjema osnovama *suž-* i *suz-* u Vatikanskom brevijaru Illirico 5 (*sužnii* 230r; *suzni* 18b) i u Drugom novljanskom brevijaru (*sužni* 19a; *suzni* 248d). Imenica *uznik* znatno je češća u hrvatskoglagoljskim tekstovima i u korpusu Rječnika zabilježena je u: Code Slave 73 243v, 251v; u Drugom novljanskom brevijaru 423c; u Vatikanskom misalu Illirico 4 61b; u Ročkom misalu 51a i dr. Prema računalnoj bazi *Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljastvo* (<https://beram.stin.hr/hr/dictionary>) potvrđena je i u Prvom beramskom (ljubljskom) brevijaru (53d, 52c). Oblik *sužni* rjeđe se rabio u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku i stoga je bio stilski obilježeni te time i primjereniji Kožičiću koji je u svojim prijevodima nastojao zadržati visok stilski status latinskoga jezika.

U *Sedam tjelesnih djela milosrđa* Kožičić preuzima latinsku konstrukciju, ali kadšto mijenja oblik imenske vrste riječi u funkciji objekta, suklad-

¹⁵ Latinski se aktivni prezentov particip u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku najčešće i prevodi aktivnim prezentovim participom (Mihaljević 2020:187).

¹⁶ Latinski se pasivni perfektov particip u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku najčešće prevodi aktivnim prvim participom preterita (Mihaljević 2020:182).

¹⁷ Zahvaljujem dr. sc. Jozi Veli na podatcima.

no jeziku na koji prevodi. U SO pak J. Blažiolović bitno odstupa od talijanskoga predloška te diskurs proširuje obaveznim objektima, vjerojatno se ugledajući na neki stariji glagoljski tekst. U njegovu je jeziku evidentniji utjecaj čakavskoga, kako kroz uporabu primarno pridjeva (a ne hrvatsko-crkvenoslavenskih participa) u funkciji objekta, tako i kroz probir leksema i njihove oblike.

5. (*Sedamъ m(i)l(o)stinъ duhovnihъ ZS / Sedam del milosrdija duhovno-ga SO*

ZS		SO	
1.	<i>naučiti nerazumenie</i>	3.	<i>uči</i>
2.	<i>svetъ dati nêznaûćim</i>	1.	<i>svećaj</i>
3.	<i>pokarati bludećee</i>	2.	<i>kaštigaj</i>
4.	<i>utešiti skrbnije</i>	5.	<i>utiši</i>
5.	<i>moliti za nepriětela</i>	7.	<i>moli</i>
6.	<i>odpustiti krivinu</i>	4.	<i>odpusti</i>
7.	<i>trplive podnesti trudlivie</i>	6.	<i>podnosi</i>

Najveća je razlika u strukturi sastavnica u SO i ZS u *Sedam duhovnih djela milosrđa*. Dok se u SO rabi oblik samo imperativa bez objekta kojim se usmjerava zapovijed, što je model doslovno preslikan iz Carcanova predloška, u ZS dolazi najčešće infinitiv, uz obavezan izravan objekt i fakultativne neizravne, kao u primjerima *svetъ dati nêznaûćim*. Carcano, koristeći model mnemotehničkih nizova i ovdje, kao i u *Tjelesnim djelima milosrđa*, preuzima glagole iz latinskoga jezika (*consule, castiga, doce, remitte, solare, fer, ora*), a zanimljivo je da im Blažiolović ovdje ne pridaje objekt, kao što je to činio u *Tjelesnim djelima*, i zadržava oblik imperativa kao u izvorniku. U latinskom izvorniku ZS glagol dolazi u infinitivu prezenta aktivnoga (*docere, consulere, corrigere, orare, remittere*), a *consolari* i *pati* u infinitivu prezenta pasivnoga, pa ih Kožičić prevodi infinitivom. U SO su redom imperativi, prijevodi istih oblika imperativa 2. 1. jd. u Carcanovu priručniku, s time da je *kaštigaj* romanizam udomaćen i u čakavskim govorima (usp. senjski, Moguš 2002:53). Dva se teksta razlikuju i prema refleksu jata koji je u ZS ekavski (*svetъ, utešiti*), a u SO ikavski (*utiši*) i ekavski (*svećaj*).

I na ovom se tekstu potvrđuje Kožičićeva odanost latinskom predlošku te pridržavanje obrazaca iz latinskoga predloška, dok je u SO jasna otvorenost čakavskom vernakularu.

6. (*Tri*) *kreposti božastvenie ili bogoslov[n]e ZS / Kriposti teoloice SO*

U obama su tekstovima nazivi obiju skupina kreposti, bogoslovnih i stožernih, jednako prevedeni s dvaju različitih izvora, a budući da je riječ o imenicama, znatnija odstupanja nisu ni očekivana. U ZS Kožičić ne povezuje *Tri bogoslovne* i *Četiri stožerne kreposti* dok su u SO one izložene kao *Sedam kriposti poglavitih*. Pri navođenju *Sedam kreposti* nema znatnijih razlika između SO i ZS. Na fonološkoj i leksičkoj razini nema razlika (*vera, ljubav*), osim u alternirajućim leksemima *krepost* ZS i *kripost* SO. Razlika je u načinu bilježenja pa je u SO *ufan'je*, a u ZS *ufanbe*. Takav se način bilježenja glagolskih imenica sustavno razlikuje kroz sve primjere u obama tekstovima.

7. (*Četiri*) *poglavite kreposti ZS / Četiri kriposti politice ali kardinale SO*

Podudarne su *pravda* i *krepost*, s time da je u SO ikavski refleks jata, a u ZS ekavski. Osim tih dviju kreposti, u ZS dolaze i *mudrostb* i *razborb* koje odgovaraju *razumu* i *temperanci* iz SO. Vrlo je teško odrediti sinonimne parove¹⁸ no za ovo je istraživanje važna činjenica da je Kožičić dosljedniji u prevođenju termina na hrvatski jezik dok je u SO preuzet romanizam *temperanca* iz talijanskoga predloška (*temperanza*). U SO, uz slavensku riječ *kripost* rabi se i romanizam *vertudi / virtudi* (60), dok je u ZS samo slavenska riječ *krepostb*. I atributi tih imenica su u SO romanizni *teoloice* te *politice* ili *kardinale* analogni slavenskim riječima *božastvenie / bogoslov[n]e* te *poglavite*.

Time se potvrđuje Kožičićevo nastojanje da latinski predložak prevede hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom, izbjegavajući se koristiti primljenicama čime pokazuje potencijal toga jezika kao onoga koji može odgovarati latinskom na visokoj stilskoj razini, dok je jezik SO bliži čakavskom i otvoreniji za romanizme kojih u tim govorima ima mnogo pa je zadržana neutralnija stilska razina.

8. (*Sedamb*) *dari duha svetago ZS / Sedam darov duha sveta SO*

Sedam darova Duha Svetoga bilježi se u dvama tekstovima na različite načine: ZS *strahb* : SO 3. *dar straha Gospodnja*; ZS *milosrdie* : SO 4. *dar milosrdija*; ZS *svet* : SO 2. *dar sveta*; ZS *premudrostb* : SO 1. *dar mudrosti*; ZS *znanbe* : SO 8. *dar kriposti*; ZS *velmisalbe* : SO 7. *dar pameti*;¹⁹ ZS *razumb* : SO 5. *dar razuma*. U SO kao 6. spominje se i *dar ufan'ja*, ali se u nastavku teksta u kojem

¹⁸ Ni Benvin (1991:51) nije posve siguran pa uz *razborb* navodi »Prudentia? Temperantia?«, a uz *mudrostb* »Sapientia? Prudentia?«. Zbog toga se razloga ne obročava redosljed kreposti u SO.

¹⁹ Teško je razlučiti koji od sljedećih darova u SO *dar razuma*, *dar pameti* i *dar kriposti* odgovara kojem od darova iz ZS *znanbe*, *velmisalbe* i *razumb*.

se tumače darovi više ne spominje. U SO naziv dara je izražen konstrukcijom od imenice *dar* i imeničkoga atributa u genitivu, dakle kalk je prema Carcanovu predlošku u kojem su oni zapisani na latinskom leziku (npr. *donum sapientie, donum pietatis* i dr.). U ZS *Sedam darova duha svetoga* su imenice, analogno tom latinskom predlošku: *timor, pietas, cosdillum, sapientia, scientia, magnanimitas, intellectus* potvrđujući i ovime slijeđenje latinske prakse u ZS te uporabu genitivnih konstrukcija u SO, koja je potvrđena i u *Sedam smrtnih grijeha* i u *Pet tjelesnih osjetila*, prema Carcanovu predlošku.

9. (*Sedamъ*) *svećenъi ili sakr(a)m(e)nti crkvenih ZS / Sedam sakramenti svete matere crkve SO*

Nazivi za *Sedam sakramenata Crkve* su sljedeći: ZS *kršćenъe* : SO 1. *kršćen'je*; ZS *brma* : SO 2. *krizma*; ZS *prič(e)šćenъe* : SO 6. *Telo Božje*; ZS *redъ sveti* : SO 3. *sveti redi*; ZS *pokora* : SO 4. *spovid*; ZS *matrimonii* : SO 5. *matrimonij*; ZS *posledno mazanъe* : SO 7. *mazan'je na smrti*. Dvočlani nazivi *redъ sveti* i *posledno mazanъe* u ZS kalkirane su dvočlane latinske sintagme *ordo sacer* i *extrema unctio*, jednako kako je u SO *Telo Božje* prijevod sintagme *el corpo de Christo*, a *sveti redi* sintagme *li ordeni sacri*, s time da se mijenja red riječi pa Blažiolović atribut postavlja u antepoziciju, vjerojatno stilski neutralniju od Kožičičeve postpozicije. I naziv *pokora* doslovan je prijevod latinskoga *paenitentia*, dok je u SO naziv *spovid* potvrđen i u naslovu knjige. U oba je teksta potvrđena posuđenica iz latinskoga *matrimonij*, a razlikuju se i po nazivu za sakrament potvrde koji se u SO naziva *krizmom*, a ZS *brmom*. Naziv *brma/berma* dolazi od *confirmatio*, tj. *confirmare* 'potvrditi', od koje dolazi i riječ *firma*, dok riječ *krizma* dolazi od lat. *chrisma* (– grč. *khrísma*), a u talijanskom predlošku stoji imenica *chresma*. Naziv *brma* nedvojbeno je čakavske provenijencije, nastao prema latinskom predlošku.

Zaključak

Rezultati su dvorazinske usporedne analize ZS i SO sljedeći:

1. Š. Kožičić Benja preveo je latinski tekst na hrvatski crkvenoslavenski, dok je J. Blažiolović talijanski Carcanov priručnik preveo idiomom bliskim onodobnom čakavskom, o čemu svjedoče brojne čakavske jezične značajke na fonološkoj i leksičkoj razini. Iako oba teksta ulaze u isti žanr i oba su neliturgijska, ali predstavljaju temeljne obrasce vjere, prevedena su različitim inačicama jezika. Ta je dvojnost uvjetovana jezikom predloška pri čemu su oba prevoditelja u svojim djelima željeli zadržati jednaku stilsku razinu kakva je bila u njihovim predlošcima pri čemu visoko stiliziranom latinskom odgovara hrvatski crkvenoslavenski jezik, a pučkom talijan-

skom pučki čakavski, s pokojom crkvenoslavenskom značajkom. Iako nije bilo predmetom našega interesa, usporedbom latinskih dijelova iz Carcanova *Confessionala* s latinskim predloškom *Zrcala*, utvrđeno je da i unutar istoga, latinskoga jezika postoje razlike pa se u *Confessionalu* češće rabe oblici u mnemotehničkom nizu (*Djela milosrđa*). Tomu je vjerojatno tako jer je *Confessional* bio namijenjen puku kojem je taj model pamćenja bio bliži.

2. Oba su se prevoditelja pridržavala tekstoloških obrazaca iz predloška, što je i očekivano jer je riječ o temeljnim obrascima vjere određenim kanonom Crkve. Pri njihovu prevođenju najčešće primjenjuju formalni korrespondent zadržavajući oblike i konstrukcije jezika s kojega se prevodi, a od toga odstupaju samo kada u jeziku na koji se prevodi nalaze bolja i tom jeziku primjerenija rješenja slijedeći model ovjeren i u drugim Kožičićevim djelima koji i potvrđuje njegovu temeljnu književnojezičnu koncepciju (Eterović–Vela 2015:187, 188). Od prijevodnih strategija u prijevodnim ekvivalentima najčešća je promjena strukture konstituenta koja se odnosi na promjene u gramatičkim kategorijama iste vrste riječi (u imenskih vrsta riječi najčešće promjene gram. broja, a u glagola promjene gl. vremena/načina), a potvrđene su i: promjena jedinice (*accidia* → *zla volja* ZS; *cibo* → *napitati lač-na* SO; *consulere* → *svetb dati* i dr.), transpozicija vrste riječi (*captivus* → *sužanj* ZS) i kalkiranje (*de gustu* → *od okušanj* SO; *patienter pati molestos* → *trplive podnesti trudlivie* ZS; *el corpo de Christo* → *Telo Božje* SO i dr.). Ne leksičkoj razini zamjetno je Kožičićevo nastojanje da pri prijevodu inzistira na leksemima slavenskoga podrijetla koje je u SO izostalo zbog brojnosti romanizama u čakavskim idiomima pa stoga i bliskosti tih leksema govornima.

3. Jezik je SO čakavski, a na temelju ikavsko-ekavske refleksije jata (*zapovid, grih, utišit, kripost; vera, svečaj*) moguće je pretpostaviti da je J. Blažiolović tekst prevodio na svoj senjski govor, uz nadgradnju nužnu pisanim tekstovima. U leksiku SO brojni su romanizmi, svojstveni čakavskim govorima, ali su zadržani i neki crkvenoslavenizmi poput leksema *iskrni*. U Kožičićevu leksiku ima dosta inovacija pa on rabi pridjev *tuŕ* i imenicu *brma*, a i prethodnim je istraživanjima (Žagar 2015:236) utvrđeno da je broj čakavskih elemenata u Kožičićevu jeziku najveći upravo na leksičkoj razini. Osim što su njegovi jezični probiri minuciozno promišljeni i osmišljeni, Kožičić pokazuje i stanovitu kreativnost tvoreći lekseme *oseženbe* i *velmisalve*²⁰ koji nisu potvrđeni u drugim tekstovima. Kada je reflektiran, odraz jata je u Kožičića ekavski (*krepst, svetb*), što bi vjerojatnije trebalo dovesti primarno u vezu s istovjetnim nesustavnim refleksom u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, pretežitijem u tekstovima nastalim na sjeveru glagoljaškoga prostora.

²⁰ O tom leksemu vidjeti više u Zubčić (u tisku).

4. Usporedi li se kakvoća dvaju prijevoda ipak je evidentno da je Š. Kožičić bolji prevoditelj. Njegov prijevod karakteriziraju tri temeljne značajke: poštivanje predloška u tekstološkom i jezičnom smislu, autorske jezične inovacije (poput prevođenja latinskoga prezenta imperativom u 2. i 3. *Božjoj zapovijedi* ili spomenute leksičke inovacije) zbog prethodno navedenih razloga te minuciozno usustavljanje jezika svojih prijevoda vodeći računa o najfinijim detaljima (primjerice, u *Sedam duhovnih djela milosrđa* imenicu *krivina*, iako je u latinskom predložku u množini, donosi u jednini jer je to apstraktna imenica čiji bi množinski oblik djelovao neprirodno. No, osim te, potvrđena je još i imenica *nepriĕtelb* koja može doći u množini (kako i jest u latinskom), no u tom bi slučaju u tekstu bile dvije imenice u različitim brojevima što bi remetilo morfološku usklađenost). Blažiolovićev prijevod ne inzistira na takvim detaljima, nema neku unaprijed osmišljenu koncepciju (pa primjerice u *Sedam smrtnih grijeha* unosi i sintagme, ili pak na različiti način prevodi *Tjelesna djela milosrđa* od *Duhovnih*, iako je u predložku isti model i dr.) i ne stremi jezičnom perfekcionizmu već se zadovoljava funkcionalnošću teksta.

Zbog svih navedenih razlika u prijevodnim strategijama, različitim književnojezičnih koncepcija, ali primarno zbog brojnih razlika u redosljedu navođenja obrazaca vjere i sastavnica unutar njih, sigurno je da se Kožičić pri prijevodu ZS nije služio SO, iako je kao upravitelj senjske biskupije nedvojbeno znao za djela otisnuta u senjskoj tiskari. Razlog tomu vjerojatno je principijelne prirode i proizlazi iz njegova negativnoga stava o jeziku dotad napisanih i otisnutih djela, apostrofirana u predgovoru *Knjižica od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* te iz nastojanja da ponudi drugačija, primjerenija rješenja uz želju »a moja da primut se« (Kožičić 1531:3r).

Provedena analiza jezika *Zrcala svestnoga* još jednom potvrđuje (Žagar 2012:118, 119) da je Kožičić u sveukupnom svom stvaralaštvu stilski i tekstološki orijentiran prema latinskim izvorima, a hrvatski mu je crkvenoslavenski jezik, u smislu težnje prema visokoj knjižnoj stilizaciji, predstavljao ono isto što je u zapadnoj civilizaciji predstavljao latinski. Iako slijedeći latinski predložak, i u tekstološkom i u jezično-simboličkom smislu, Kožičić mu ne robuje već odabravši hrvatski crkvenoslavenski jezik uvijek traži najbolja rješenja unutar toga jezičnoga sustava.

Neovisno o razlikama među dvama prijevodima, Kožičićevo *Zrcalo svestnoe* i Blažiolovićeva *Spovid općena* među najstarijim su devocionalno-sakramentalnim i katekizamskim priručnicima u nas. U njima se formira temeljna teološka terminologija toga tipa, pa su zasigurno poslužili kao primjer i istovrsnim kasnijim izdanjima.

Izvori

- Benvin, Anton. 1991. *Zrcalo svestnoe* u *Oficiju rimskom Šimuna Kožičića*. Ur. Nazor, Anica. *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 33–63.
- Carcano, Michele. *Confessionale generale*. <https://books.google.hr/books?id=Wo7jmYjsfYC&printsec=frontcover&dq=michele+carcano+Confessionale&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwi9otexpbLuAhXZTxUIHZWdCXgQ6wEwAHoECAUQAQ#v=onepage&q=michele%20carcano%20Confessionale&f=false> (pristupljeno u prosincu 2020.).
- Spovid općena*. *Latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju* (pretisak). Ur. Nazor, Anica i Branko Fučić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, 1979.

Literatura

- Antoljak, Stjepan. 1991. Šimun Kožičić Begna i njegovo doba. Ur. Nazor, Anica. *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 11–25.
- Benvin, Anton. 1991. *Zrcalo svestnoe* u *Oficiju rimskom Šimuna Kožičića*. Ur. Nazor, Anica. *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 33–63.
- Biškup, Marijan. 1995. Summa de paenitentia Pavla Dalmatinca (oko 1190.–1255.). *Croatia Christiana periodica*, 36, 134–153.
- Dürriegl, Marija-Ana. 2017. Pouka o ovozemaljskom čistilištu iz Fatevićeva zbornika. *Slovo*, 67, 23–43.
- Eterović, Ivana; Jozo Vela. 2015. Iz sintakse Kožičićeva Misala hruackoga. Ur. Žagar, Mateo. *Jezik Misala hruackoga*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 171–196.
- HCSJ 2014. = *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Prir. Mihaljević, Milan. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- Holjevac, Sanja. 2012. Prilog analizi jezika Kožičićevih glagoljskih knjiga: *Od bitija redovničkoga knjižice*. *Fluminensia*, 1, 185–199.
- Janeković Römer, Zdenka. 2007. Posrednici spasenja: senjska Spovid općena iz 1496. godine. Ur. Neven Budak. *Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim skupinama*. Poreč: Zbornik radova 2. istarskog povijesnog biennala, 131–146.
- Kožičić, Šimun. 1531./2007. *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* (pretisak). Prir. Nazor, Anica. Rijeka: Sveučilišna knjižnica Rijeka.
- Kožičić, Šimun. 1531./2015. *Misal hruacki* (pretisak). Ur. Žagar, Mateo. Prir. Ceković, Blanka; Ivana Eterović; Tanja Kušćević; Mateo Žagar. Zagreb

- Rijeka: Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb – Sveučilišna knjižnica Rijeka.
- Kuzmić, Boris. 2009. Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika. Ur. Damjanović, Stjepan. *Povijest hrvatskoga jezika*. 1. knjiga: srednji vijek. Zagreb: Croatica, 405–455.
- Mihaljević, Ana. 2020. *Hrvatskoglagoljični tekstovi prevedeni s latinskoga*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- Mihaljević, Milan. 2011. Verba Dicendi in Croatian Church Slavonic. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, LIV/1, 63–77.
- Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: HAZU – Matica hrvatska.
- Nazor, Anica. 1979. Uvod. Ur. Nazor, Anica i Branko Fučić. *Spovid općena. Latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju*. Senj: Senjsko muzejsko društvo.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Ur. Maretić, Tomo, knj. IX, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1924. – 1927.
- Nazor, Anica. 1984. Knjižice krsta – transkripcija, komentar, rječnik. Kožičić, Šimun. *Knjižice krsta* (pretisak). Prir. Nazor, Anica. Ljubljana – Zagreb: Cankarjeva založba.
- Rohlf, Gerhard. 1968. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Vol. 2, *Morfologia*, traduzione di Temistocle Franceschi. Torino: Einaudi.
- Runje, Petar. 1985. Novi prilozi za život O. Mateja Bošnjaka – Mastilića franjeva trećoreca (o. 1430–1525). *Croatica Christiana periodica*, 9/16, 107–118.
- Zubčić, Sanja. (u tisku) O prijevodu i jeziku Kožičićeva *Zrcala svestnoga*. *Zbornik u čast Diani Stolac*.
- Žagar, Mateo. 2012. Zadaci i perspektive istraživanja jezika glagoljskih tiskanih izdanja Šimuna Kožičića Benje (uz pripremanje kritičkog izdanja *Misala hruackoga*). *Fluminensia*, 1, 111–123.
- Žagar, Mateo. 2015. Strategija leksičkog odabiranja u *Misalu hruackom Šimuna Kožičića Benje*. Ur. Žagar, Mateo. *Jezik Misala hruackoga*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 229–236.

Elektronički izvori

- Antonin, sv. Hrvatska enciklopedija, sv. 1. Zagreb: 1941, <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=2287> (pristupljeno u prosincu 2020.).
- Drugi beranski brevijar: <https://beram.stin.hr/hr/dictionary> (pristupljeno u prosincu 2020.).

Spovid Općena and Kožičić's *Zrcalo Svestnoe*

Abstract

Spovid Općena and Kožičić's *Zrcalo Svestnoe* in a broader and narrower sense belong to the category of confessional texts, both also being translations from Italian and Latin. Considering their thematic relation, the fact that they were created 34 years apart in cities of geographical proximity, and that Š. Kožičić was the director of the Diocese of Senj, *Spovid Općena* could have been used by Kožičić as a template or, at least, a helpful source in the translation of that part of *the Officium Romanum*. These possibilities will be explored by means of a textological and linguistic analysis of equivalent basic patterns of faith in the two texts, whereby shedding light on potential differences in the structure and form of intratextual components (gifts, sins, commandments, etc.), but also linguistic differences between them. The comparison of the two texts with their templates will serve to determine the translation strategies and literary-linguistic conceptions of the two translators.

Ključne riječi: filologija, hrvatski jezik, prijevod, *Spovid općena*, *Zrcalo svestnoe*

Keywords: philology, Croatian language, translation, *Spovid Općena*, *Zrcalo Svestnoe*